

ПОРТРЕТИ**ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ СИВОЛАП:
ЛЮДИНА, НАУКОВЕЦЬ, ВЧИТЕЛЬ**

У 2014 році наукова спільнота зазнала значної втрати — після тяжкої хвороби пішов із життя Юрій Михайлович Сиволап, видатний вчений і організатор науки, навколо якого впродовж багатьох років гуртувалися біотехнологи-рослинники України.

Народився Юрій Михайлович 18 листопада 1939 р. в м. Дніпропетровськ у родині державного службовця. В 1944 р. батько був направлений на роботу до Одеси. Отож з 1946 р. Юрій вчиться в школі, а в 1956–1961 рр. — в Одеському сільськогосподарському інституті на агрономічному факультеті. На жаль, генетику в той період відносили до категорії «буржуазних псевдонаук», тому пробіл у знаннях генетики до-

велось заповнювати пізніше, як згадував Юрій Михайлович. Після закінчення інституту Ю. М. Сиволап кілька років працював агрономом в елітно-насінницькому господарстві у Котовському районі Одещини.

Шлях у науку розпочався з навчання в аспірантурі (1963–1966 рр.) у Всесоюзному селекційно-генетичному інституті (ВСГІ, м. Одеса). Через кілька років тут була захищена дисертація й отримано науковий ступінь кандидата сільськогосподарських наук. Саме в аспірантурі молодий науковець пересвідчився, що вирішення багатьох проблем у створенні сортів сільськогосподарських рослин пов'язано з аналізом специфічності та мінливості їхньої ДНК.

Усвідомлюючи важливість цього напрямку, молодий вчений пройшов стажування в Московському державному університеті ім. М. В. Ломоносова у відділі академіка А. Н. Білозерського, Всесоюзному інституті рослинництва ім. М. І. Вавилова в лабораторії професора В. Г. Конарева, а також у 1969–1970 рр. у Каліфорнійському технологічному інституті (США) в лабораторії професора Джеймса Боннера (James Frederick Bonner), відомого молекулярного біолога.

У 1971 р., після повернення до ВСГІ, Ю. М. Сиволап створив та очолив одну з перших в країні лабораторію молекулярної біології. За його актив-

ної участі було споруджено спеціалізований корпус, для якого придбане за кордоном новітнє устаткування. З самого початку дослідження спрямовувались на вивчення організації ДНК різних видів і сортів рослин, а також виявлення впливу екзогенної ДНК на рослини. Це, по суті, була «прелюдія» робіт з генетичної трансформації рослин, чи не перші в СРСР дослідження геному сільськогосподарських рослин на молекулярному рівні.

Через кілька років за рівнем обладнання та кваліфікації наукових працівників, а також за першими здобутками лабораторія стала широко відомим науковим підрозділом: тут було розроблено основні методи виділення й аналізу хроматину та високополімерних сполук із тканин злакових рослин, досліджували молекулярну організацію геномів, вивчали вплив екзогенної ДНК на спадковість рослин тощо. Оригінальність цих робіт привернула увагу закордонних колег: у 1974 р. Ю. М. Сиволап був запрошений до участі у Міжнародному комітеті з дослідження перспектив селекції рослин, відвідав багато відомих наукових центрів США, Європи, Азії.

Саме за ініціативою Ю. М. Сиволапа та колег-однодумців розпочалась розробка Всесоюзної програми «Геном рослин» з метою подолання відставання від розвинених країн та об'єднання наукового потенціалу для розвитку молекулярної біології і генетики рослин. У рамках програми відбувалися конференції в Києві, Одесі, Чернівцях, Уфі, Тбілісі, а також діяла школа з молекулярної біології рослин у Чернівцях.

Особливу, хвилюючу турботу про розвиток науки виявив Юрій Михайлович після здобуття Україною незалежності. Він прагнув прискорити і поглибити молекулярно-генетичні та біотехнологічні дослідження, підняти їх до світового рівня. Саме заради цього, за підтримки керівництва Національної академії аграрних наук України, він добився створення на базі двох наукових відділів Селекційно-генетичного інституту Південного біотехнологічного центру в рослинництві. Дванадцять років Ю. М. Сиволап керував ним, підтримував і розвивав біотехнологічні дослідження в рослинництві на високому науковому та методичному рівні, був визнаним лідером у цій галузі науки в Україні.

Дослідження геному сільськогосподарських рослин червоною лінією пройшли крізь все життя вченого, здійснювалися в межах Програми наукових досліджень Національної академії аграрних наук «Сільськогосподарська біотехнологія», незмінним керівником якої був Ю. М. Сиволап.

Наукові здобутки вченого забезпечили йому заслужене визнання: у 1987 р. він отримав науковий ступінь доктора біологічних наук, через два роки — вчене звання професора. У 1995 р. він став членом-кореспондентом, а в 2000 р. — дійсним членом Української академії аграрних наук.

Юрій Михайлович був відкритий до усього нового в науці, активно пропагував новітні методи і активно впроваджував їх у селекцію. Саме за його ініціативи в країні почалось освоєння багатообіцяючого методу —

полімеразної ланцюгової реакції, а молекулярна генетика стала реальним учасником селекційних програм зі створення сортів і гібридів різноманітних сільськогосподарських рослин.

Участь академіка Ю. М. Сиволапа в роботі міжнародних конгресів, конференцій, симпозіумів неодноразово засвідчувала його високий авторитет у світовій науковій спільноті. Останніми роками за керівництва Юрія Михайловича були проведені пріоритетні дослідження генетичного поліморфізму багатьох видів культивованих рослин: пшениці, ячменю, рису, сорго, сої, винограду, хмелю, ліній та гібридів кукурудзи, соняшнику, здійснено маркування генів агрономічно важливих ознак, розроблено принципову схему реєстрації цінних генотипів у вигляді ідентифікаційних формул. Піонерами впровадження цих розробок були вчені Селекційно-генетичного інституту: саме тут з використанням молекулярних маркерів створено перші в країні гібриди кукурудзи.

Ю. М. Сиволап обирався віце-президентом Українського товариства генетиків і селекціонерів імені М. І. Вавилова, був членом ради директорів Біотехнологічної асоціації країн Чорноморського регіону, членом Міжвідомчої ради з питань біотехнології Міністерства освіти і науки України, членом редакційних колегій багатьох фахових журналів, членом експертних та спеціалізованих вчених рад.

Багато років Ю. М. Сиволап співпрацював з Одеським бюро судово-медичної експертизи, започаткувавши в Південному регіоні України новітні методи ДНК-дактилоскопії. Тривалий час він викладав на кафедрі генетики і молекулярної біології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Наукові здобутки вченого знайшли втілення у ряді монографій, понад 500 наукових публікаціях, методичних рекомендаціях, науково-методичних посібниках, патентах, державних стандартах.

У 2009 р. академіку Ю. М. Сиволапу присвоєно звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Ю. М. Сиволап з колегами

Але чи не найбільшим надбанням Ю. М. Сиволапа стало створення школи молекулярних біологів, відкриття шляхів до наукової роботи багатьом талановитим дослідникам. Під його керівництвом виконано та захищено 5 докторських і 17 кандидатських дисертацій. Нині його учні трудяться у науково-до-

слідних та навчальних установах Одеси, інших міст України, в Німеччині, США, Канаді, Казахстані.

Юрій Михайлович був сильною, принциповою особистістю, всього себе віддавав служінню науці, яка стала його життям. Він завжди знаходив добрі слова для відзначення успіхів своїх колег, учнів, міг і суворо критикувати їх за неправильні рішення або неприпустиму поведінку, але завжди приходив на допомогу, якщо це було потрібно.

Він був життєрадісним і відвертим. Захоплювався рибалкою, був пристрасним автолюбителем, щиро «відпочивав» за настільним тенісом. І співрозмовник він був цікавий — з почуттям гумору, з одеськими жартами.

До останніх днів Юрій Михайлович Сиволап працював на посаді завідувача відділу геноміки і біотехнології Селекційно-генетичного інституту — Національного центру насіннезнавства та сортовивчення, реалізуючи своє покликання у пізнанні світу рослин, пошуку шляхів їхнього удосконалення для потреб людства.

При написанні статті використано матеріали статей Ю. М. Сиволапа «О себе» (Видные ученые Одессы. По воспоминаниям учеников и сотрудников. Вып. 9. — Одесса: Астропринт, 2002. — С. 77–83) і «ДНК-технології сільгоспрослин в Україні: початок шляху» (Вісник аграрної науки); спеціального збірника «Селекційно–генетичному інституту — Національному центру насіннезнавства та сортовивчення — 100». — 2012. — С. 99–105).

*Н. Е. Волкова,
головний науковий співробітник
відділу загальної та молекулярної
генетики СГІ–НЦНС*